

Biskop Atle Sommerfeldt:

Hvorfor trenger vi biskoper?

Seminar om tilsyn i Den norske kirke

MF/Teologisk Nemd, 24.10.2013.

1. Innledning: Ikke hvorfor, men hvordan?

Mitt tema kan litt vrangt forstått sees som et uttrykk for vår samtids forestilling om at historien begynner med vår generasjon, altså det motsatte av den kjente tesen om at vi er ved historien slutt. Trenden er at vår generasjons kunnskap og innsikt overgår alle tidligere tiders innsikt slik at vi av den grunn kan begynne forfra. Dag Solstad har karakterisert dette som samtidens ufattelige hovmod.

I vår kirkelige kontekst uttrykkes dette for eksempel ved at en bruker Skriften som eneste kilde ikke bare til å gjenfinne Guds frelseshandling for menneskene, men også i alle etiske og kirkeordningsspørsmål, og hopper elegant over 2000 års kirkelig tradisjon. Men det er jo ikke slik at vår generasjon er begynnelsen på historien, vi er tvert om avhengig av generasjonene før oss. Vår forpliktelse er å videreutvikle det vi er født inn i og døpt inn i, dynamikken mellom kontinuitet og fornyelse.

Noen av dere vil sikkert hevde at Bispemøtets flertall i uttalelsen om ekteskapet er et stjerneeksempel på vår generasjons hovmod. For meg, som en del av flertallet, mener imidlertid at vi videreutvikler det historiske overleverte, nemlig ekteskapet, for vår generasjon og vår samtid. Hele Bispemøtet forholder seg til kirkens tradisjon, men ender ulikt når vi skal vurdere hvordan ekteskapet skal se ut i dag.

Tilsvarende med dagens tema. Gjennom så og si hele kirkens historie har kirken holdt seg med en synlig struktur mellom den universelle Guds kirke og det lokale, eukaristiske fellesskapet med en personal tjeneste kalt biskop, som forvalter Kristi nærvær gjennom proklamasjonen av evangeliet og forvaltningen av sakramentene. Rett nok finnes det en strøm, forsterket de siste par hundreårene i de protestantiske minoritetene, der dette mellomnivået ikke manifesterer seg i form av en synlig struktur, men knyttes utelukkende til en abstrakt ide og "ren" åndelig virkelighet. Men med dette unntaket, har det alltid vært en synlig struktur mellom det lokale og Guds universelle kirke. Denne strukturen kalles som vi vet episkope, og har i den brede økumeniske kirke i tid og rom fått en personal utforming i et personlig episkopat.

For meg er det derfor ikke nødvendig å diskutere om vi trenger biskoper, men hvordan dette personlige episkopatet skal utformes i Den norske kirke når vi nå skal

utforme en ny kirkeordning der vi skal utvikle Den norske kirkes episkope-struktur som en evangelisk-luthersk folkekirke uten et statlig kirkestyre.

For å si det på en litt annen måte: Det kan virke som det i brede kretser, også blant prester, er en tendens til å tenke at kirken har to komponenter: Gud og lokalmenigheten. Alt annet anses som støttefunksjoner hvis legitimitet knyttes til deres relevans for det som utfolder seg lokalt. Kombinert med samtidens tendens til å gjøre opplevelser normative, blir så disse mellomstrukturenes legitimitet gjort avhengig av om de oppleves som relevante lokalt. I seminaret i januar i år ved Kirkerådet og Bispemøtet, vel dokumentert i LK nr 7/2013, ble denne formen for ekklesiologi solid punktert av Hegstad, Dietrich og Skard Dokka.

Mellomstrukturens rolle

Den økumeniske fellesforståelsen av mellomstrukturens rolle er knyttet til nødvendigheten av å se til at de lokale fellesskapene lever og praktiserer kirkens felles tro slik den er uttrykt i de apostoliske bekjennelsene:

- * kontinuitet i den apostoliske overleveringen av Guds handling for menneskene i Jesus Kristus.
- * enhet i form av forpliktende relasjon til andre kirkelige fellesskap.
- * innsettelse og ledelse av den ordnede forvaltning av Ord og sakrament.

Mellomstrukturen synliggjør at det lokale fellesskapet er en frukt av eksterne aktørers virksomhet, for å sitere Skard Dokka i nevnte seminar. Lokalmenigheten er aldri først, og den konstitueres alltid utenfra. Den første kristne enhet i Norge, sier Skard Dokka, var bispedømmet. Han fortsetter:

"Ikke bare teologisk, men også organisatorisk skapes og opprettholdes en kristen lokalmenighet utenfra, og den forpliktes som sådan til å svare med en selvoverskridende praksis, til å ta ansvar for andre, be for andre, gå ut til andre. De ute, de som gikk forut, og de som kommer etter, inngår i lokalkirkens identitet. Det betyr for meg at det er teologiske grunner for en overlokal, regional organisering som symboliserer og sikrer det gjensidige bytteforholdet mellom den lokale og den universelle kirke."

Den brede økumeniske tradisjonen vil se det slik at kirken har menigheter, og denne tradisjonen inkluderer også Metodistkirkens forståelse. Det er derfor ikke en forståelse som er ensidig bundet til en mer "høykirkelig" tradisjon.

I den økumeniske kirke, i hovedsak bekreftet av den lutherske tradisjonen, utøves denne rolle personalt i form av et personlig episkopat, vanligvis kalt biskop. Jeg er enig med Dietrich i det nevnte seminaret, at det ikke er nødvendig for kirkens identitet at episkope må inkludere et personlig episkopat, men er også enig med henne i at "det både av historiske, kulturelle, konfesjonelle og økumeniske grunner er riktig og meningsfullt at Den norske kirke har en personal tilsynstjeneste som i vår sammenheng er en episkopal tilsynstjeneste." Vi er et ledd i en historisk tradisjon og historien begynner ikke med oss.

Denne personale tilsynstjenesten har ikke hentet sitt operative mandat direkte fra Gud, men fra mellomstrukturens organer. I vår nord-europeiske, lutherske tradisjon fra kongen som det kirkelige fellesskapets fremste representant for hele det dømte Gudsfolkets fellesskap. Fordi kongen behersket et nasjonalt territorium, ble også de lutherske kirkenes øverste organ her i Nord-Europa knyttet til nasjonalstaten. Den personale episkope-utøvelsen har imidlertid i Norge vært utøvd regionalt uten en nasjonal, vigslet leder, eller erkebiskop slik som i Sverige og Finland.

Teologisk er denne geografiske utformingen en ren hensiktsmessighet som jeg for min del fortsatt mener er en fornuftig og hensiktsmessig organisering uten at dagens bispedømmestruktur dermed behøver å være urørt.

I kirkeordningen vi nå skal utvikle når kongen ikke lenger er kirkestyre, er det Kirkemøtet – synoden - som utøver episkope i Den norske kirke på øverste nivå, men som inkluderer det personale episkopatet, biskopen, og gir dennes operative, tilsynsmandat. Synoden må settes sammen slik at både hele Guds dømte folk og den personale tilsynstjenesten er en del av synoden. Hvordan dette skal organiseres, skal vi utrede og diskutere fremover. Imidlertid må resultatet sikre at kirkens to styringsben, hele Guds folk valgt nedenfra og den vigslede tjeneste med en selvstendig forpliktelse utenfra, identifisert i det personale episkopatet, begge er tilstrekkelig og balansert representert i synoden.

Tilsvarende er det naturlig at hver enkelt biskop utøver sin tjeneste i rammen av et regionalt organ der hele Guds dømte folk er representert slik som i dagens bispedømmeråd.

Bispetjenesten nærmere definert

Det personale episkopatet utøves innenfor synodens ramme, men må bli gitt et selvstendig mandat som uttrykkes gjennom biskopens ordinasjonsforpliktelse, den liturgiske innsettelsesordning i påsyn av og under medvirkning av hele Guds folk, og

i konkret tjenesteordning. Biskopen er «accountable» til strukturen, men ikke rapporteringsmessig underlagt den på annen måte en at synoden, slik kongen har hatt, har mulighet til å avsette en biskop dersom denne ikke utøver tjenesten i tråd med presteordinasjonen, innsettelsesliturgien og tjenesteordningen.

Det såkalte Lund Statement gjort av Det lutherske Verdensforbunds Rådsmøte/Council i Lund i 2007 «om Episcopal Ministry within the Apostolicity of the Church», må betraktes som det mest sentrale lutherske dokumentet vi som Den norske kirke, en evangelisk luthersk folkekirke som Grunnloven bestemmer oss til å være, må anses å være forpliktet på, om enn ikke i hver detalj. Uttalelsen forholder seg både til Porvoo-avtalen med de anglikanske kirkene i Storbritannia, samt Metodistkirkens og til de reformerte tradisjonene, selv om den samstemte luthersk-metodistisk-reformerte posisjonen i europeisk kontekst først ble ferdigstilt i Conference of Protestant Churches in Europe sitt dokument «Embete, Ordinasjon, Episkope», vedtatt ved Generalforsamlingen i 2012.

I LVFs dokument heter det i tråd med det som er sagt ovenfor, at "the ministry of episkope is never a merely administrative or institutional matter, but is always carried out personally, on the basis of a personal authorization, commitment and accountability. It stands simultaneously within and over against the community in service to continuity in the apostolic faith". Mer spesielt bestemmes dette slik:

"Episcopal ministry is given certain propria (special tasks) which are not shared by pastors at the local level:

- * Episcopal Ministers provide leadership to the church in its mission, and an accountable voice of the church in the public sphere.
- * They are called to give guidance for the common life of the congregations in the regions under their care especially through visitations, and support their life together.
- * They are given the authority and responsibility to ordain.
- * They supervise teaching and spiritual practices in the church, particularly as exercised by those who are ordained.
- * to care for the apostolic faithfulness and unity of the church at large".

Både i LVF og CPCE understrekes det at det personlige episkopat utøves kollegialt, dvs sammen med andre ordinerte tjenere i menighetene, andre biskoper i andre regioner og ved å vedlikeholde og utvikle "substantial collegial relations with colleagues in the episkope of other churches... and thereby help advance the unity of the unity of the church of Christ."

De sier for det tredje at det utøves "communally", dvs "in an integral relationship with the different constituencies of the church and their bodies of authority at all levels." Det betyr at det er episkopatets samvirkedimensjon (communal) som gjør at det sees som en del av episkope. CPCE mener derfor at episkope gjerne kan oversettes med kirkeledelse/eventuelt kirkestyre, heller enn tilsyn for å understreke fyllden i episkopes betydning.

I CPCEs dokument heter det om den metodistiske tradisjonen: "The Methodist statement on The Nature of Oversight (fn. 2) uses 'oversight' as the translation of the Greek word episkopé, but sees as its components "governance (exercising formal authority in formulating the policies and ordering the practices of the Church), management (implementing strategies to enact the policies, deploying people and other resources to that end, and monitoring the results) and leadership (inspiring, discerning and articulating vision, and providing models of giving guidance and exercising power with authority, justice and love). According to the Methodist tradition, episkopé is a necessary element for the church".

Leser vi dette inn i vår samtale om en fremtidig kirkeordning, ser vi at episkope omfatter kirkeledelse og kirkestyre som naturlig vil ha synoden/Kirkemøtet, som øverste organ, og som det personale episkopatet, som i Metodistkirken tilordnes.

I vår debatt i Den norske kirke har vi etter min oppfatning blitt fanget av begrepsparet embede – råd, og av debatten om de to arbeidsgiverlinjer i vår diskusjon om kirkeledelse/styre og biskopenes rolle. Begge debatter er fanget i tradisjonen med staten som kirkestyre. Det har gitt et overdimensjonert fokus på biskopen som leder av prestetjenesten, jfr den populære betegnelsen "prestenes prest" og de relativt få arbeidsgiverfunksjoner som er tillagt biskopen.

Vanlige formuleringer er for eksempel at biskopene er prestenes arbeidsgiver og at prostene har delegert myndighet fra biskopen til å utøve arbeidsgivers styringsrett overfor presteskaper. Begge deler er positivt feil. I dag er det kongen ved departementet som er prestenes arbeidsgiver og prostene har arbeidsgivers styringsrett delegert fra kongen gjennom tjenesteordningen vedtatt i statsråd som en kongelig resolusjon. Biskopene har enkelte arbeidsgiverfunksjoner dels gjennom sin deltagelse i bispedømmerådet og dels ved enkelte funksjoner knyttet til prestenes arbeidssituasjon.

En slik forståelse av biskopen henger igjen fra den tiden presten var helt dominerende i lokalkirken og hadde ansvar ikke bare for forkynnelse og sakramentforvaltning,

men kirkebygg, fattigvesen og skolen og mye mer. Dersom en slik forståelse videreføres i dagens kirkevirkelighet, utviklet over de siste 200 årene, reduseres biskopenes rolle til å være personalsjef for 20 % av kirkens ansatte og det personlige episkopatets relasjon til lokalkirken og karakter av helhetlig kirkeledelse kommer i bakgrunnen.

Men hva består da biskopens kirkeledelse i mer konkret?

Biskopens utøvelse av episkope

Dagens tjenesteordning for biskoper har ikke en forståelse av tilsyn som begrenser biskopens rolle til en relasjon til prestene. I dagens kirkeordning er denne tjenesteordningen forankret i kongens kirkestyre. I den nye kirkeordningen er det naturlig at denne forankres i synoden. Biskopene må forankres i en episkopestruktur, og ikke i seg selv.

Siden denne tjenesteordningen virke forbausende lite kjent, siterer jeg den i sin helhet her: "Biskopen skal gjennom forkynnelse og sakramentsforvaltning ta vare på den apostoliske lære etter Guds ord og vår kirkes bekjennelse, fremme og bevare enheten i Guds rike og rettlede og oppmuntre bispedømmets menigheter, kirkelige tilsatte og øvrige medarbeidere. For å ivareta dette tilsynsansvaret kan biskopen gi råd og veiledning, og også gi bindende pålegg vedrørende presters og andre kirkelige tilsattes tjenesteutøvelser. Biskopen ser til at prestene forvalter sakramentene, forkynner og selv lever i overenstemmelse med den kristne tro, slik den er uttrykt i vår kirkes bekjennelse og ordninger, og at også andre som er vigslet til tjeneste i kirken virker og lever i samsvar med vigslingens formaning og løfte. Biskopen fører tilsyn med at de kirkelige råd i bispedømmet utfører sitt arbeid i lojalitet med den evangelisk-lutherske lære."

Overskriften for tilsynet er i henhold til dette er rettleiding og oppmuntring, eller tilskyndelse og kontroll, eller proaktiv ledelse og kvalitetssikring, for å bruke to mer allmenne begrepspar. Dette skjer for hele kirken i bispedømmet og skal også ivareta relasjoner nasjonalt og globalt knyttet til kirkens enhet.

Innenfor dagens tjenesteordning utøver biskopen sin tilsynstjeneste på følgende måter:

- deltagelse i Kirkemøte, bispedømmeråd og ved å oppnevne prostene eller en annen geistlig til fellestrådet.
- deltagelse i Bispemøtet og ledelse av prostene som skal " bistå biskopen i dennes embetsutøvelse"

- foreta visitaser i lokalkirken jevnlig, i nytt visitasreglement hvert 8 år.
- foretar vigsel av prest, diakon, kateket og kantor og gjennomfører veiledning av disse direkte gjennom visitaser, sk fagdager, prostibesøk og pastoraldager, og indirekte ved å veilede prostene i dennes ledelse av prestedtjenesten i prostiet.
- I utøvelsen av tilsynet overfor vigslede, ansatte og medarbeidere (frivillige) er prostene biskopens kommunikative mellomledd i det daglige og som varsler om behovet for og følger opp eventuelle tilsynsbeslutninger som biskopen alene beslutter. Prostenes ressurser for å utøve dette årlige prostebesøk i menighetene, gudstjenestefeiring, daglig ledelse av prestedtjenesten inkludert arbeidsgivers styringsrett, deltagelse i FR og kommunikasjon med Kirkevergene som de andre vigslede medarbeidernes arbeidsgiver. Biskopen gjennomføres tilsynssamtaler ved innmelding av behov og minimum ved hver visitas
- deltagelse i Lærenemnda
- fører tilsyn med at de kirkelige råd i bispedømmet utfører sitt arbeid i lojalitet med en evangelisk-lutherske lære. Dette utøves primært gjennom visitaser, men de fleste av oss har også årlige møtepunkter med representanter for rådene og såkalte kontaktmøte med kirkevergene, ofte også ved prostibesøk.
- * Forordner gudstjenester
- * Godkjenner liturgier
- * Godkjenner trosopplæringsplanene
- * Godkjenner/vurderer forhold knyttet til kirkebygg og gravsteder

I forlengelsen av dette taler mye for at biskopen, eventuelt i rammen av bispedømmerådet, bør godkjenne diakoniplanens, kirke-skole planene og de kirkemusikalske planene samt motta planene og årsrapporter fra menighetsråd og fellesråd, alt dette er helt vesentlig materiale i bruk under visitaser.

I tillegg til dette tilsynsansvaret er biskopen øverste leder av prestedtjenesten og utøver dette ved å veilede prostene i deres utøvelse av arbeidsgivers styringsrett og ved å være ansvarlig sammen med bispedømmerådet for arbeidsgiverfunksjoner knyttet til prestenes kompetanseutvikling, videreutdanning, innføringskurs, arbeidsveiledning og åndelig veiledning.

Biskopens lederrolle

Jeg har i en annen sammenheng knyttet biskopens lederrolle til ledelseslitteraturens begrep "symbolsk lederskap". Noen synes å tro at dette er det samme som seremonielt lederskap. Det er en misforståelse. Det er derimot et lederskap som ser lederutøvelsen nærmere knyttet til organisasjonskultur og kompetansemedarbeidere, enn linjeorganisering og hierarkiske strukturer. Symbolsk lederskap er å influere

ulike deler av organisasjonen slik at de ulike kreftene og verdiene som finnes i organisasjonen forenes til en helhetlig enhet og kraft. Ledelsens hensikt er at hele organisasjonen trekker sammen for å nå organisasjonens overordnede mål.

I parentes bemerket i tjenesteordningens språk: "Biskopen er forpliktet på de mål og strategier som er fastsatt for virksomheten i Den norske kirke, og skal støtte opp om tiltak som fremmer disse".

Dette betyr at ledelse utøves gjennom kommunikasjon og symbolsk samhandling i ord og handling, men dette må selvfølgelig skje innenfor en struktur av episkope organisert i mellomnivået mellom lokalkirken og den universelle og globale kirke.

Langt på vei mener jeg at dagens beskrivelse av bispetjenesten i Den norske kirke er saksvarende i forhold til de teologiske føringer gitt over og potensielt tilstrekkelige arenaer for å utøve et kommunikativt lederskap i samhandling med bispedømmeadministrasjon, prostene og fellesrådsstrukturen. Den store avklaringen som er nødvendig å gjøre er biskopene og Bispemøtets forhold til Kirkemøtet og relasjonen mellom Kirkeråd og Bispemøte. På det punktet er det etter min oppfatning nødvendig å sikre en tilstrekkelig maktfordeling basert på mandat og oppdrag. Også på dette punktet kan vi hente mye erfaringer fra United Methodist Church.